

LA REVOLUCIÓ INDUSTRIAL A LA GARROTXA (1777-1822)*

«Simples llocs comuns i dades genèriques» és el que sabem de la industrialització d'Olot i de la Garrotxa en paraules de Joaquim Danés i Torras, el prohoms de la cultura comarcal. Explica aquesta minsa situació no que manquin quantitats de publicacions històriques, sinó que una bona part estiguin conduïdes per un desig de mitificació d'un passat llunyà o d'uns edificis remots amagant qui els havia construït. Manuel Serra i Moret en el pròleg de *L'evolució social a Olot* de Gil Vidal, ja escrivia, amb tota la raó, fa quaranta anys: «La història dels comtes, dels abats, dels consells i dels sobirans és interessant i alliçonadora..., però la història íntima del poble, les seves angúnies, els seus dolors i les seves alegries, el pa que menjaven i el treball que feien, les organitzacions que creaven i les ambicions que sentien, això és la història real i autèntica de la nació, la que estableix amb més precisió la seva personalitat i la que dóna una idea més exacta de la seva destinació i del seu pervenir». Proporcionar algunes dades i algunes interpretacions sobre el daltabaix que suposà la influència de la Revolució Industrial —no del tot profunda— és el nostre objectiu.

Objectiu que no solament està enfocat amb la voluntat d'obtenir un millor coneixement de la Garrotxa, sinó també per a poder establir comparacions amb d'altres nuclis de l'àrea de llengua catalana com Alcoi —tan ben estudiat— o Manresa, o de més enllà. En aquest aspecte no solament hi ha el desig de poder fer anàlisis d'economia històrica comparada, sinó també per conèixer quines foren les causes que permeteren l'existència d'aquest tipus de nucli d'industrialització aïllada. En tot cas, el cap de la comarca fou en els anys estudiats la cinquena població del Principat de Catalunya en nombre d'habitants, el que de per si ja és considerable.

* Tal com explico a les notes finals sobre l'objecte i mètode d'aquest treball, seria més rigorós parlar de *protoindustrialització* que de *revolució industrial*, però he preferit deixar en el títol una fórmula més coneguda.

1. LA INDÚSTRIA DE MITGES I GORRES

1.1. *La «Memoria» sobre les fàbriques de mitges i gorres (1787) per Jovellanos.*

L'activitat industrial olotina que durant molts anys fou considerada com la representativa, era la de la fabricció de mitges i gorres. A aquesta significació hi ajudava evidentment la seva importància, però també hi ajudà el que un dels productes elaborats era la barretina. La «Renaixença» literària ho popularitzà així i la ploma més decisiva fou naturalment la de Mossèn Jacint Verdaguer amb el poema «La Barretina» dedicat al pintor Joaquim Vayreda i que tenia com a subjecte a «l'últim barretinaire de França». L'arrencada del poema aclareix el paper d'Olot:

«Quan a Olot jo l'aprenia
mon ofici dava pler
cada poble a on floria
me semblava un claveller».¹

La importància de les fàbriques de gorres —lligada amb les de mitges— era en tot cas molt coneguda. Sabiem que existia un estudi demanat per Jovellanos i redactat, aparentment, per Francisco de Zamora, per aquest últim mateix quan el passar per Olot en un dels seus viatges per Catalunya, escriu: «...Teníamos ya muchas y exactas noticias sobre las fábricas de medias y gorros de esta villa, con motivo del informe que me pidió el Sr. Jovellanos; y así me remito a él en lo que aquí no se halle rectificado expresamente».² Aquest «Informe» no havia estat localitzat fins ara, que ho ha estat entre els múltiples manuscrits referents a Catalunya i a Zamora que hi ha al Palau Reial de Madrid.³

Gaspar Melchor de Jovellanos escrigué a Francisco de Zamora el 18 d'abril de 1787 demanant-li informació sobre la fàbrica de gor-

¹ JACINT VERDAGUER, *Obres completes*. Pròleg de Marià Manent i Epíleg de Joan Bonet i Baltà, prev. Editorial Selecta, Barcelona, 1974, 5.ª edició, p. 455.

² FRANCISCO DE ZAMORA, *Diario de los viajes hechos en Cataluña*, a cura de Ramon Boixareu, Curial, Barcelona, 1973, p. 76.

³ A més a més del text de la «Memoria» hi ha dins del Manuscrit 2.436 tota la correspondència que la seva confecció originà entre Francisco de Zamora, Jaume Amat i Gaspar Melchor.

res i la fama d'Olot li fa especificar que vol saber coses d'altres poblacions «además de Olot». L'interès de l'illustrat asturià provenia d'una demanda que li havia fet cinc dies abans el Comte de Lerena en nom del Rei. La causa d'aquesta demanda era la d'haver de contestar a la sollicitut d'ajut del fabricant marsellès de «bonetes o gorros tunecinos» Joan Bertran per instal·lar-se a Espanya. D'antuvi quedava situada una gran qüestió: industrialització espontània o industrialització induïda? Plantejada de tal manera que de l'examen de la «Memoria» sobre la indústria de mitges i gorres no solament en podrem treure un millor coneixement d'unes realitats concretes, sinó també confrontar l'actitud que sobre la industrialització hi havia des de la il·lustració a Madrid amb la que emergia des de Catalunya.

Rebut l'encàrrec, Francisco Antonio de Zamora y Aguilar, com ja havia estat indicat, encomana a Jaume Amat i Pont que estudiï la qüestió. Amat evaqua la consulta entre el 25 d'abril i el 12 de maig proporcionant-li tot el material de base.⁴ Zamora només farà que aixecar lleugerament els preus anotats per Amat i afegir les cites de Croix (sic), la «Gazeta de Madrid» i del Pare Masdeu. Com era d'esperar Amat fa l'elogi tancat del prohibicionisme i assenyal·la, tot fent una proposta concreta per a combatre'l, car si la indústria no és més florexent és a causa del contraban. Sobre aquest material Zamora bastirà la *Memoria de los Telares de gorros que hay en la Villa de Olot y otros Pueblos del Principado de Cataluña Formada por Dn. Francisco Antonio de Zamora y Aguilar caballero de la Real y distinguida Orden española de Carlos 3.º*. En ella Zamora, tan intel·ligent com barrut, no citarà ni de passada a Jaume Amat. Aquesta *Memoria* datada el 19 de mig de 1787 no serà signada fins quatre dies després. La celeritat en què fou confeccionada no evita, tal com veurem més tard, que arribés quan Jovellanos hagués contestat ja al Comte de Lerena.

⁴ Aquest treball de Jaume Amat que és la base de la "Memoria", per no dir la "Memoria" mateixa, confirma que l'afirmació del seu nebot: "muchos de los proyectos sobre fábricas, estadística de Cataluña (de Zamora)... eran parte del talento y laboriosidad de D. Jaime" no és per part de Fèlix Torres Amat més que un reconeixement d'uns fets (veure FÈLIX TORRES AMAT, *Diccionario crítico de los escritores catalanes*, Barcelona, 1836). A més a més queda enfortida la imatge de Jaume Amat com economista, tema que he tractat en una altra banda (*El pensament econòmic a Catalunya (1760-1840)*, Edicions 62, Barcelona, 1973, pp. 167-179).

«Olot es el origen de las fábricas de gorros de lana, algodón y hilo» (f. 80v) i han tingut un desenvolupament espectacular car han passat de 48 telers el 1774 a 502 el 1786 i si no eren més en aquest any i si havien baixat a 350 en el moment d'escriure era a causa del contraban. Intercalen encara la reproducció del Pare Masdeu de que el 1783 eren 270. A l'hora de contestar estadísticament el nombre de telers especifiquen que les gorres de llana només es fan a Olot i sense teler, mentre que estaran més desconcentrades la producció de gorres de cotó i de fil que sí seran elaborades mitjançant telers. Sobre el nombre de telers de gorres de cotó i de fil fan un cens, que caldrà corregir segons ens indica el propi Zamora en el passatge que hem reproduït ratlles més amunt. Aquestes rectificacions no són cronològicament homogènies, pel que caldrà tractar-les encara amb més compte, encara que sí serveixen per veure la dinàmica que tenia aquesta indústria en algunes poblacions.

Cens de telers de gorres de cotó i fil (maig de 1787)*

Olot	502	(350,V-1787; 600,VIII-1787)
Sant Pere de Montagut	4	
Tortellà	33	(100,I-1790)
Besalú	8	
Sant Pere de les Presses	9	
Sant Esteve de Bas	3	
Sant Feliu de Pallerols	23	
Ripoll	18	
Sant Joan de les Abadesses	32	
Puigcerdà	30	
Alp	12	
Llívia	8	
La Seu d'Urgell	20	
Banyoles	30	(80,I-1790)
Girona	24	
Sant Feliu de Guíxols	25	
Sant Llorenç de la Muga	3	(4,I-1790)
Figueres	6	

* La font és evidentment la *Memoria*, així com la dada entre parèntesi també. Les altres dades entre parèntesis del *Diario* de Zamora (respectivament pp. 323, 320, 327, 387 i 101).

Calella	40	(75,II-1790)
Arenys de Munt	6	
Arenys de Mar	8	
Mataró	12	
Berga	16	(11,IX-1787)
Vic	14	
Manresa	1	
Igualada	10	

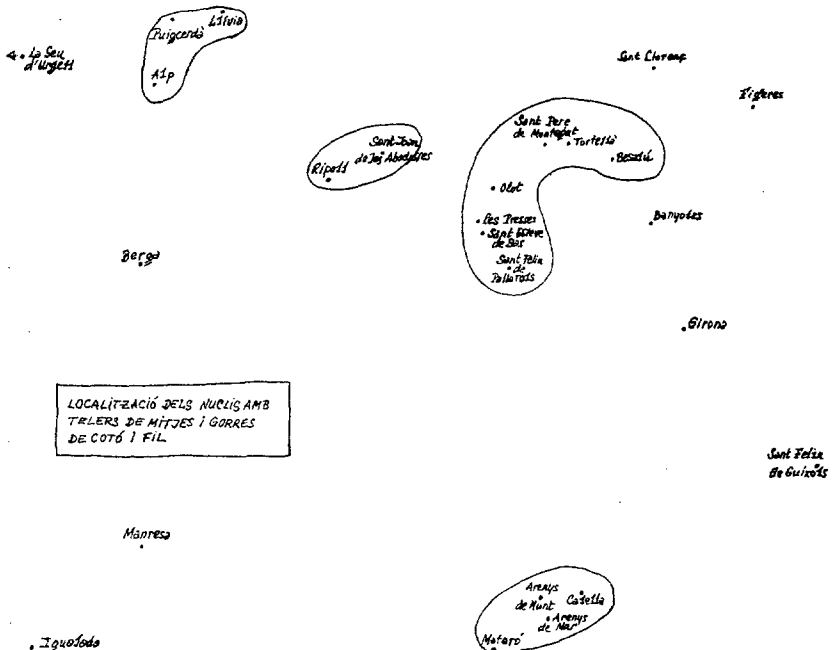
Una lectura primera d'aquest cens posa de relleu el gran predomini d'Olot que sobrepassa àmpliament el cinquanta per cent del total de la indústria catalana és, a la seva vegada, i de molt, la més important d'Espanya. Les dades de que disposem són molt dispers malgrat ésser de la mateixa font i pràcticament d'un any. Una explicació pot ésser la de que essent una activitat estacional la fluctuació dels talers corrents, és a dir dels que en cada moment eren utilitzats, pot ésser considerable. En tot cas el que queda sempre al marge és la supremacia d'Olot. Una supremacia que vindrà enfortida per la importància creixent de Tortellà que a més a més era un centre comercial d'aquesta indústria de primer ordre. La neutralitat que havien de tenir un sabadellenc com Amat i un home nascut a Villanueva de la Jara, és una bona penyor. El Ripollés, La Cerdanya i la Seu, el nord del Maresme i el seguit de Banyoles, Girona i Sant Feliu de Guixols, són, a considerable distància, nuclis consistents, i dels que només ens consta l'existència d'un dinamisme a Banyoles i a Calella.

Aquesta indústria tenia dues peculiaritats que cal remarcar. La primera és la de que estava connectada per el tipus de producte, però no pel tipus de tècnica, car les gorres de llana es feien simplement amb agulles sense cap eina més, el que li suposava una predisposició absoluta cap el *Verlag*, el *putting out* o el més català, però menys precís, *treball a mans*. Si una part de l'activitat —la de gorres de llana— tenia aquesta predisposició basada en la pràctica inexistència de capital fixe, és una hipòtesi a tenir en compte, que podia arrossegar a la resta de tipus de gorres al seu sistema productiu. Es a dir que en comptes del sistema de *manufactura*, també una forma de producció preindustrial, però amb fabricació centralitzada, dominés el *Verlag System* on la fabricació està des-

centralitzada a domicili no solament en els centres urbans, sinó també en els rurals. La comarca ve així afectada, en el seu conjunt, per el procés de transició cap a la industrialització. Naturalment, quan la forma de producció centralitzada amb un alt grau de mecanització serà la *fàbrica*, desapareixerà la figura dominant del comerciant sobre el procés d'elaboració així com la indústria rural.

La segona peculiaritat és que les gorres fetes amb telers, poden ésser substituïdes per mitjes. Aquesta versatilitat poc habitual en el terreny industrial havia de suposar una flexibilitat notable. La mateixa producció estimada a la *Memoria* és donada conjuntament. Així per Olot, 23.000 dotzenes de mitjes de cotó i estam, 9.000 dotzenes de gorres de cotó i 200 dotzenes de gorres de fil, mentre que a la resta de Catalunya 29.055 dotzenes entre mitjes i gorres amb la mateixa proporció que Olot. Al mateix temps les 32.200 dotzenes clotines davant de les 29.055 de la resta catalana, confirmen aquell cinquanta per cent llarg que ja hem assenyalat al parlar de telers.

Hem d'aclarir també que la fabricació de gorres comprenia la de barretines, però no més que això. La utilització de la «barretina» com un element de la «Renaixença» literària xarona i ruralitzant,

ens ho ha fet arribar així, però és abusiu, sobretot si no és recullit el fet de que gorres molt semblants a la barretina eren emprades a diverses parts de la Mediterrània.⁵ Una descripció dels cinc tipus de gorra de llana ens permeten de precisar aquest aspecte: a) gorres d'estam fetes amb la millor llana de color blau fort amb ratlles vermelles, verdes o blanques, b) gorres d'estam «sevillanes» semblants a les «tunesines», c) gorres de trama mitjana i inferior qualitat, d) gorres de llana escarlata per fora i blanques per dins que eren les de més qualitat i e) gorres de qualitat més inferior d'una sola trama. Ens consta de que hi havia dos tipus de gorres de cotó de diversa qualitat i una de fil de teler. Els preus dels diversos tipus per dotzena eren els següents:

gorres fines de cotó 9 lliures
 gorres ordinàries de cotó 6 lliures
 gorres d'estam a punt d'agulla 4 lliures i 10 sous
 gorres de llana «sevillanes» o «tunesines 9 lliures
 gorres superfines escarlates 7 lliures i 10 sous
 gorres superfines d'altres colors 5 lliures i 12 sous
 gorres ordinàries escarlates 4 lliures
 gorres més ordinàries i d'altres colors 2 lliures i 14 sous
 gorres de fil de teler 7 lliures.

La competència mallorquina, especialitzada en gorres ordinàries, no és sensible, car malgrat vendre a Barcelona el seu mercat és

⁵ La dificultat en precisar què és una barretina, un barret o una gorra és considerable. La barretina fou començada a utilitzar en la segona meitat del segle XVII (J. Danés) i a partir de 1565 (Joan Coromines). Existeix d'una manera molt semblant a Portugal, a Occitània i entre la marineria napolitana. La gorra mallorquina —és també extensible a la tunisina?— ha estat considerada com equivalent a “birrete, barretina, gorro portugués o catalán, sombrero” (P. MENEU, “Revista de Aragón”, V, 87). La barretina portuguesa és coneguda amb el nom de *barrete*. No coneixem una tipologia rigorosa de barretines, però a partir de les de Francesc de Borja Moll i de Joaquim Danés pot ésser establerta la següent: 1) barretinol o barretina de la qualitat més senzilla i d'una sola volta, 2) vermella de pagès de tamany llarg, 3) vermella de marina de tamany curt, 4) morada (o musca) de pagès, 5) negra per portar dol o característica dels mestres d'escola, que sovint són el reversible de la vermella o de la morada, 6) barretina de xeixa de color blanc o suau per a dormir i d'ús obligat als hospitals, 7) barretina de capellà de punt de seda el que junt amb la 6) que són a vegades de cotó, són les úniques no fetes amb llana i 8) barretina de notari de tamany petit de color fosc i amb unes ratlles fines al voltant del front. (Veure: A. M. ALCOVER-F. DE B. MOLL, *Diccionari català-valencià-balear*, Ciutat de Mallorca, 1961, vol. I, 2.ª edició; JOAQUIM DANÉS I TORRAS, *Barretines i Barretinaires d'Olot*, a “Pyrene”, 59 (1957), pp. 1.674-1.678), i JOAN COROMINES, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, Curial, Barcelona, vol. I, 1980).

bàsicament el de la mateixa illa. No venen en canvi gorres de Tunísia, el que és recalcat per Zamora i Amat amb el desig de que així continui essent. Si el conjunt de la indústria va perfectament bé, la causa de que no hagi crescut més o hi hagi dificultats és l'existència d'un considerable contraban. Hom arriba a dir que per cada dotzena produïda al país, n'hi ha deu que entren de contraban. A partir d'aquesta constatació no és d'estranyar que sigui dedicada una gran atenció a com combatre el contraban, sobretot tenint en compte, que és afirmat que molt d'ell passa amb marca de fàbrica catalana.

La llana utilitzada venia en parts iguals d'Aragó i de l'Empordà (3.500 quintars respectivament) i era filada al mateix Olot i voltants. Uns intents per a que la filatura fos feta a la Manxa i a Castella resultaren cars com a conseqüència dels costos de transport. Tal com és habitual, el treball de filar i de teixir a ma és idealitzada, així a Olot s'afirma que «las mujeres hacen los gorros al sol e hilan con una agilidad increíble». Qui conegui el clima d'Olot difícil serà que accepti aquesta imatge molt més apropiada en tot cas per Andalusia. Hem d'aclarir que si bé només fan amb agulles les gorres de llana —per un total d'un mínim de 81.830 dotzenes—, filaven també per les gorres d'estam. El caràcter comarcal d'aquesta activitat ve reflectit quan és especificat, tot parlant de les gorres de trama de mitjana i inferior qualitat que el treball a mans és fet «en la villa de Olot y en los mansos y cortas Poblaciones de sus inmediaciones» amb una producció anyal de 80.000 dotzenes.

Com ja hem assenyalat, una part d'aquest treball és fet al mateix Olot: «las mujeres trabajan a corrillos, sentadas en medio de las calles, haciendo media con un movimiento extraordinario. Generalmente son feas».⁶ Extremadament interessant per el nostre objectiu és la descripció que de la puixant Tortellà fa el mateix Zamora. Aquest fa ascendir la població de Tortellà des de 300 habitants al 1760 a 1.400 el 1790, afirmació aquesta darrera totalment compulsada per els 1.488 habitants del Cens de Floridablanca el 1787.⁷ Sobre l'activitat que ara analitzem Zamora escriu que «Hay

⁶ FRANCISCO DE ZAMORA, *Diario de los viajes*, p. 77.

⁷ Tortellà el 1718 tenia 163 habitants, pel que la part més important del seu creixement es dona després de 1760, sobretot si tenim en compte que com ha demos-

100 telares de medias en el pueblo. Las mujeres hacen medias de lana: 50 docenas por semana. Cada día se reparten en el pueblo 700 libras por los trabajos de manos». ⁸ Però el més destacable és que constitueix un centre comercial —«hay siempre 100 hombres fuera. Su comercio es en Sevilla, Cádiz, Murcia, Granada, Málaga y otras ciudades de España, fuera de Castilla la Vieja»—. El mercat andalús sembla destacar amb força, el que ve a confirmar el que suggeria de que el tipus de bonets tunisians, fos conegut amb el gentilici de «sevillans». Aquest comerç amb Espanya, ve completat amb el comerç de contraban, sobre el qual Zamora inscriu una curiosa contatació: «advirtiendó que el principio de todas las fortunas de estas gentes es el contrabando de Francia, aunque es cierto que, en teniendo algo, se retiran». Aquesta combinació de treball a domicili amb una fàbrica de mocadors pintats i comerç amb l'interior d'Espanya simultanejat amb el contraban, dóna aquella peculiaritat a Tortellà que en fa un cas singular i complementari amb el d'Olot. El contraban no era incompatible amb l'existència d'un teixit industrial. Aquí el Cens de Floridablanca ens ho confirma plenament car ens dóna la quantitat de 40 fabricants, ⁹ mentre que Olot en tenia 65. ¹⁰

¿Quina fou la sotregada quan el comerciant que repartia la matèria prima i pagava un salari de 13 quartos i mig queda substituït per el fabricant que centralitza la producció absolutament? El dal·tabaix de la zona rural és de pressentir, però em sembla que no en coneixem res. A moltes contrades d'Europa tenim que els revoltats que fan malbé les màquines no són els treballadors industrials i urbans, sinó aquests treballadors desplaçats pel nou sistema de producció cetraltitzat. Degué ésser un dels traumes més decisius i no en sabem gairebé res. Caldrà cercar material de tot tipus. El literari pot tenir un paper important. La literatura alemanya ens és u model impossible d'assolir amb «La Cançó dels teixidors» de

trat Massimo Livi Bacci les dades de 1718 estan subvalorades. Tal com direm més endavant, ens consta per un treball inèdit fet a partir del material estadístic parroquial, que la població de Tortellà anà pujant fins cap el 1820, any a partir del qual no ha parat de perdre.

⁸ FRANCISCO DE ZAMORA, *Diario de los viajes*, p. 323.

⁹ *El Cens del Comte de Floridablanca (part de Catalunya)*. Introducció, edició i índex per Josep Iglésies, Barcelona, 1970, vol. II, p. 220.

¹⁰ *El Cens de Floridablanca* vol. I. p. 582.

Heinrich Heine i «Els teixidors» de Gerhart Hauptmann.¹¹ En aquesta darrera un vell teixidor exclama «Abans no era així. Els fabricants deixaven viure els teixidors. Avui tot s'ho volen fer sols».¹² A la nostra literatura hi ha el poema —entre dretà i cínic— d'Anicet de Pagès i de Puig, «La Filosa», on descriu la realitat de l'entrada de la mecanització encara que en treu una conclusió harmònica. Citem-ne¹³ els versos més significatius:

«I corre i corre; ja fatigada,
 veu una entrada
 que du a un gran pati sota un teulat.
 Sense dubtar mica
 corrent s'hi fica,
 i allí se troba
 amb l'eina nova
 de que en el poble tant li han parlat».

La conclusió no serà pas pesimista:

«per molt que digan;
 mai la Filosa passarà fam
 'Tots tindrem feina, sia com sia;
 ells a la vila, jo a la masia,
 que qui treballa sempre's fa lloc'
 I la Filosa senzilla i noble
 tota contenta se'n torna al poble
 a filar estopa vora del foc».

La indústria rural no fou, en tot cas, l'única forma d'organització car a la manufactura de l'Hospici de Girona «la mayor parte

¹¹ GERHART HAUPTMANN, *Els teixidors*. Pròleg i traducció de Feliu Formosa. Edicions 62, Barcelona, 1971. El pròleg de Formosa situa molt adequadament el problema del "treball a mans" en les contradictòries interpretacions que li ha donat l'esquerra.

¹² GERHART HAUPTMANN, *Els teixidors*, p. 47.

¹³ ANICET DE PAGÈS DE PUIG, *Poesies*, Il·lustració Catalana, Barcelona, 1906, pp. 265-269. La poquíssima documentació de la que disposem fa que haguem de cercar orientacions en materials diversos. Diversos indicis ens permeten de creure que "La vella filosa" tan i tan llegida a les escoles catalanes durant decennis, descriu el treballador a mans no com el del pagès que resta a la masia, sinó com el del que emigra a la ciutat: "Quan l'avi va veure / tants mals (de les guerres carlines i va creure / l'hisenda perduda / per tants de perills, / va dir al meu pare: / —Ets jove tu encara; / treballa i ensenya'n / també a n'els teus fills—. // Llavors baixaren / al poble, on trobaren, / la mare, un fus noble / i el pare, un telé; / el pare teixia / de nit i de dia, / la mare filava / al mig del carré" (ANTONI BORI I FONTESTÀ, *El trobador català*, Editorial Millà, Barcelona, 1963, pp. 111-112).

de los que trabajan eran mancebos asalariados de fuera de la casa, y entre ellos una mujer».¹⁴ El contrast amb Olot —on també hi havia manufactures— i amb Tortellà, és palès. El mercat de les gorres i mitjes gironines serà naturalment també andalús,¹⁵ el també era o s'estendrà a Amèrica.

Aquest *Memoria* no tingué els efectes desitjats per la simple raó de que arribà a Jovellanos, quan aquest ja havia escrit l'informe que li havia estat demanat. En una lletra no datada, però en tot cas posterior al 14 de juny, escriu a Francisco de Zamora donant-li «las más finas gracias». No sembla que la *Memoria* el convencés del tot perquè aclareix que discrepa de que no arribin gorres de Marsella i Tunis fins a concloure que «este consumo (l'espanyol) se provee de las fábricas de Marsella i Túnez y aunque se trabajan algunos de esta especie en Olot, Puigcerdà y Palma no es cantidad considerable. Nosotros deberíamos ser dueños de esta manufactura». El fragment d'aquesta lletra demostra que o bé Jovellanos no era tan il·lustrat, perquè no rectifica ni l'arcaica opinió de que aquesta indústria, era important a Puigcerdà el que no era cert des del Tractat dels Pirineus, o bé que el seu orgull i inflexibilitat l'impedeix canviar una opinió que ja havia donat per escrit a un personatge tan important com el Conde de Lerena. Naturalment en aquesta manca de receptivitat hi havia una diferència d'enfocament general. Mentre que la *Memoria* escrita a Catalunya parteix de la base que si existeix un ferm prohibicionisme que elimini de soca arrel el contraban, la producció creixeria sense limitacions, Jovellanos pensava que era imprescindible que la Hisenda Pública ajudés a un marsellès que volia establir-se a Espanya i que coneixia l'ofici per haver treballat a una fàbrica marsellesa. Cal situar, en tot cas, aquestes diferències dintre del marc més general en el qual Jovellanos era partidari dels procés d'industrialització —«he visto con asombro el estado de la población de Barcelona» escrivia a la lletra dirigida a Zamora—, mentre que d'altres il·lustrats com Campomanes no creien en la bondat de la industrialització que havia de portar a la mateixa ciutat de Barcelona a la seva destrucció.

Malgrat aquesta darrera matjació, cal afegir que l'*Informe*

¹⁴ FRANCISCO DE ZAMORA, *Diario de los viajes*, p. 307.

¹⁵ RAMON ALBERCH, *Visió de Girona a començaments del segle XIX*, a "Pre-sència", juliol-agost 1980, p. 20.

sobre un proyecto de fabricación de gorros tunecinos¹⁶ conté diversos elements que precisen les diferències entre com el procés d'industrialització era vist des de Catalunya i com era vist per Jovellanos. La primera és la de que encara que Jovellanos no ha rebut, i ho fa constar, l'informe de Catalunya, en la lletra que acompanya l'*Informe* dirigida al Conde de Lerena afirma que «en Cataluña esta manufactura es un accesorio de otras», el que des d'Olot no podia ésser compartit. Una segona era la de que no solament eren fabricades «gorres tunisines» com suposa l'asturià, sinó també molts altres tipus de gorres tal com hem vist. La tercera, era la de que en cap cas els corresponsals a Catalunya podien imaginar que la seva *Memoria* es volia que servís per a justificar que fos aconsellat prestar o donar capitals a un pretendent marsellès a instal·lar-se entre nosaltres. I no s'ho podien imaginar per la simple raó de que el coneixement de la industrialització espontània, no els permetia de pensar que hi hagués una altra forma d'intervenció estatal que no fos la del control de les importacions o del contraban.

1.2. La gran arrencada de les mitges i gorres.

La fabricació de mitges i gorres tingué un creixement realment espectacular que no solament constituí el «leading sector» de la indústria olotina, sinó que ho feu amb un dinamisme espectacular. Més endavant compararem l'evolució del sector amb el conjunt de la indústria olotina, però ara creiem que serà clarament expressiu si analitzem la seva evolució aïllada, començant per el nombre de telers de mitges i gorres de cotó.

1774	1777	1779	1783	1786	1787	1803	1822
	190 (ii)	270 (i)	400 (vii)	615 (iii)	350 (ii)	1.000 (v)	
48 (ii)				502 (ii)	600 (iv)	587/889 (vi)	

Fonts: (i) *Gazeta de Barcelona*, 1 maig 1779.

(ii) *Memoria de Zamora-Amat*, 18 maig 1787.

(iii) *Informe de la villa de Olot*, 6 abril 1786.

(iv) *Diario de los Viajes de Zamora*, 26 agost 1787.

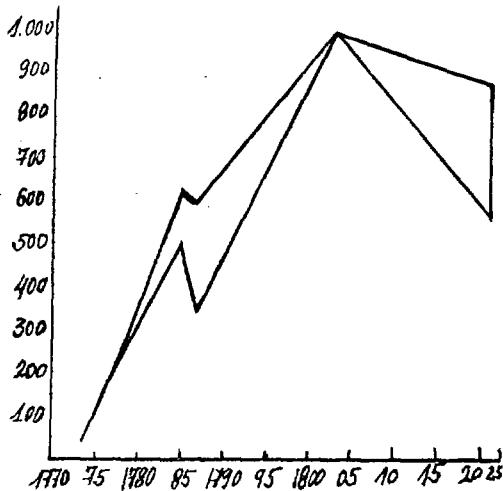
(v) *Questionario sobre fábricas*, 4 març 1803.

(vi) D. Torà: *Topográficas de Olot*, 1821-22. La segona dada comprèn els telers inutilitzats.

(vii) *Informe de V. A. López*, 14 de març 1873.

¹⁶ GASPAR MELCHOR DE JOVELLANOS, *Informe sobre un proyecto de fabricación*

Les dificultats estadístiques per manca de precisió sobretot al moment a què estan referides, així com la ja apuntada, d'una certa estacionalitat, no impedeixen degut a la dinàmica de les magnituds, de copsar perfectament el que en podem denominar la gran «arrencada» de la industrialització olotina. El múltiple que cal aplicar a cada cens per trobar el següent és sempre espectacular, el que queda ben palès en el gràfic següent.

Gràfic 1. — Evolució del nombre de telers de mitges i gorres de cotó d'Olot. (1774-1822).

La «Gazeta de Barcelona» confirmava el tipus d'organització de la indústria. Una indústria de la que amb molta precisió en deia «manufatura popular» amb un adjectiu que per Campomanes era equivalent a sistema domèstic de producció. El passatge és el següent: «la manufatura popular más antigua y fundamental es la de medias y gorros de lana y estambre, de que hacen los naturales un gran comercio dentro y fuera de la península ocupando esta sola industria 1.600 mujeres y 600 hombres en su manipulación y demás preparaciones. Se trabajan un año con otro millón y medio

de gorros tunecinos, a "Obras publicadas e inéditas" Col·lecció feta i il·lustrada per Cándido Nocedal, volum segon, Biblioteca de Autores Españoles, vol. L, Madrid, 1952, pp. 64-66. Al final de l'"Informe" hi ha reproduïda la lletra de Jovellanos al Conde de Lerena a la que hem fet referència.

de gorros y 457.080 pares de medias cuyo conjunto ocupa útilmente todo el vecindario de la Villa y aun alguna gente de las aldeas cercanas».¹⁷

Menys observacions estadístiques disposem de la producció de mitges i gorres. En tot cas ens serveixen per a confirmar les conclusions a les que hem arribat fins el moment d'un gran creixement, però també de donar unes referències sobre la millora tecnològica i la quantitat de força de treball ocupada. La primera sèrie de producció és la de mitges i gorres de cotó i lli:

<i>Any</i>	<i>Total</i>	<i>Mitges</i>	<i>Gorres</i>
1779 (viii)	131.040		
1779 (i)	157.248	138.784	22.464
1786 (iii)	392.400		
1787 (ii)	386.400	276.000	110.000

Fonts: (viii) Jordán y Frago: *Geografía nueva de España*, 151-152.

(i) *Gazeta de Barcelona*, 1 maig 1779.

(iii) *Informe de la Villa de Olot*, 6 abril 1786.

(ii) *Memoria de Zamora-Amat*, 18 maig 1787.

Si agafem la segona i la quarta observació donat que en coneixem el seu desglossament, el que ja pot ésser un signe d'una major consistència, ens trobem que la producció ha augmentat en una dècada en un 145,72 per cent. Aquest creixement és prou més considerable que l'experimentat per el nombre de telers. Recordem que per 1786-1787 tenim diverses estimacions del nombre de telers, però encara que prenguem en consideració la més elevada —i la més baixa—, l'augment de la productivitat és ben palès:

<i>Any</i>	<i>Producció</i>	<i>Telers</i>	<i>Productivitat</i>
1779	157.248	270	582,4 unitats/any
1787	386.400	350/615	769,7/628,3 unitats/any

Només no ha quedat mostrada aquesta productivitat acrescuda en el cas que prenguem la data més elevada (615 telers) i la relacionem amb la producció que ha augmentat més lentament, la de mitges.

La producció de mitges i gorres de llana sembla, amb més imprecisió, que també ha augmentat substancialment:

¹⁷ "Gazeta de Barcelona", 1 de maig de 1779, p. 300.

Any	Total	Mitges	Gorres
1777 (ix)	748.000	374.000	374.000
1779 (viii)	1.684.800	748.800	936.000
1779 (i)	1.957.000	457.080	1.500.000
1783 (vii)	1.957.000	457.080	1.500.000
1787 (ii)			(981.960)

Fonts: (viii) Jordán y Frago: *Geografía nueva de España*, 151-152.

(i) *Gazeta de Barcelona*, 1 maig 1779.

(vii) *Informe de V. A. López*, 14 març 1783.

(ii) *Memoria Zamora-Amat*, 18 maig 1787. La dada està entre parèntesis perquè hi manquen les quantitats dels tipus d) i e), dels quals aquest darrer en ésser el més barat de via tenir una venda elevada.

(ix) *Ajuntament d'Olot a la Junta de Comerç*, 1777.

L'única manera de poder establir una sèrie de productivitat seria la de comparar la de producció amb la del nombre de treballadors, però ni una ni l'altra permeten fer-ho amb un mínim de rigor. Per això ens limitem a reproduir que segons la *Memoria de Zamora-Amat* en les gorres del tipus a) una dona fa 3 gorres en dos dies, mentre que del tipus e) en fa les mateixes en un dia.

No disposem de tantes dades pel nou-cents. La primera de la que disposem¹⁸ és la formulada a la contestació al Ministre d'Hisenda Miquel Gaietà Soler el 1802. En aquesta contesta hom parla d'unes 3/4.000 dotzenes de barretines i 2/3.000 dotzenes de mitges batanades. Si aquestes dotzenes són mensuals donen uns resultats que encara que reflexen una important crisi, són compatibles amb els anteriors, mentre que no és així si suposem qualsevol altre període de temps. En conseqüència pensem que la valoració més sensata és la següent:

Any	Total	Mitges	Gorres
1802	720-1.008.000	432-576.000	288-432.000

La darrera quantificació de què disposem és la publicada tam-

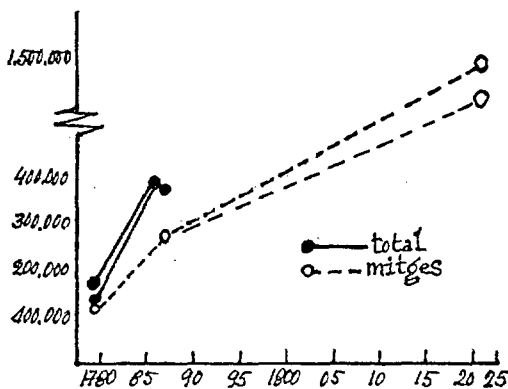
¹⁸ GIL VIDAL, *L'evolució social a Olot*. Pròleg de Manuel Serra i Moret, Olot, 1938, pp. 52. Joaquim Danés (*Història d'Olot*, f. 4.022) cita, en canvi 30/40.000 i 2/3.000 dotzens, respectivament.

bé per Gil Vidal¹⁹ a partir de les *Primeras líneas topográficas de la Villa de Olot* (1822):

barretines a punt d'agulla: 1.500.000 unitats.

mitges de cotó de teler: 1.500.000 parells.

La primera dada és molt més elevada que els gairebé 400.000 parells de 1786-87. Aquest gran augment prové sens dubte de les decisives innovacions tecnològiques de les quals parlarem més endavant. El cotó ha guanyat a la llana, però totalment? La producció de barretines, que hem de supcsar de llana, en canvi es manté en un alt nivell.

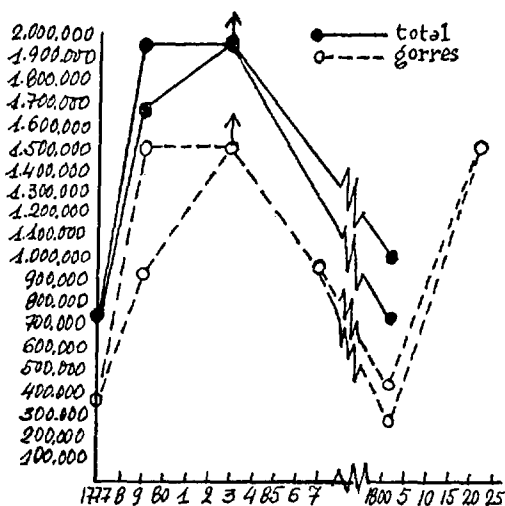

Gràfic 2. — Producció de mitges i gorres de cotó i de lli a Olot (1779-1822).

Les lliçons que hom pot treure dels gràfics 2 i 3 han d'ésser limitades donat el material estadístic de base. Sembla patent el que ja havíem observat d'una gran embranzida a partir de 1777 i una certa caiguda de caràcter precoç de les manufactures de llana, mentre que les de cotó provocaran una disminució de a força de treball emprada, per no de la producció absoluta.

Lentament també havia arribat la mecanització a la fabricació de productes de llana. D'unes respostes al Visitador General i Comissionat de la Reial Junta Provincial (juny 1801-juny 1802) Gil Vi-

¹⁹ Aquesta quantificació sembla estar feta a partir de les *Primeras líneas topográficas de la Villa de Olot*, del doctor Domènec Torà (1821-1822). El doctor Torà amb el material del que disposava (veure nota estadística vi) ens dóna la producció potencial, és a dir, amb tots els instruments disponibles que estiguessin en aquells moments en funcionament, telers corrents o parats per manca de comandes. La coincidència amb la xifra donada pel Pare Masdeu ha d'ésser subratllada.

Gràfic 3. — Producció de mitges i gorres de llana a Olot (1777-1822).

dal en dedueix que el «nombre de telers que treballaven llana eren uns 200 aproximadament els de dintre la vila, però sumant-s'hi els que hi havia escampats per la comarca i parròquies veïnes, ocupaven en conjunt unes 5.000 persones, les quals treballaven per compte dels paraires». ²⁰ L'experiència mostra ben clarament com en cas de crisi són les activitats extra-manufactureres i extra-urbanes les que desapareixen. En tot cas havia d'ésser un procés que afectés a l'activitat més nombrosa no solament d'Olot sinó també de la comarca. Una curta sèrie de l'inici de la «gran arrencada» ens mostra com ben aviat el contingent de població activa que havia estat atret era considerable fins arribar a aquells 5.000.

Any	Cotó			Llana		total	índex
	total	homes	dones	total			
1779 (ii)	600	600	1.600	2.200	2.800	100,00	
1783 (v)	800	600	2.000	2.600	3.400	121,43	

Fonts: (ii) *Gazeta de Barcelona*, 1 maig 1779.

(v) *Informe de V. A. López*, 14 març 1763.

²⁰ GIL VIDAL, *L'evolució social a Olot*, p. 51.

Esteve Paluzié que visqué personalment el procés de desaparició d'aquesta activitat, l'ha descrit: «la nueva invención de los telares redondos, en los cuales se trabajan, además de cuanto se hacía en los primeros, muchos más artículos y con mayores ventajas, ha reducido a la miseria a los medieros y quedan de ellos un escaso número».²¹ Dos efectes havien de tenir lloc. Per una part la desaparició d'un elevat nombre de llocs de treball a causa de la mecanització que afectà més durament als que treballaven a mans, sigui al camp o a les viles. El segon efecte seria la decadència que prendria a Olot i a Tortellà després de 1820 que tindria una acció que pel cap de comarca no seria remuntat fins entrat el segle xx i que per Tortellà no ha trobat encara remei.

La ruïna de la indústria domèstica pogué tenir efectes polítics substancials. Els fabricants que introduïren les noves tècniques foren constitucionals i per tant, els que quedaren sense treball pogueren respondre no considerant solament als fabricants enemics a nivell econòmic, sinó també polític, el que pot ésser una de les arrels que expliquin el carlisme popular posterior. La resta dels treballadors no estava pas en una situació molt distinta. Ricard Jordà ha demostrat que un període de màxim creixement com el que va des de 1780 fins a 1789 veié com el poder adquisitiu dels treballadors quedà una mica per damunt de la meitat del de 1780.²² Si bé no coneixem cap sèrie dels salaris dels treballadors a mans, el fet que coneguem que una barretinaire només cobrés del comerciant el 1787 tretze «quartos» i mig, és a dir, molt menys que el salari d'un manobra, ens pot fer pensar que l'empobriment dels treballadors a mans era en tot cas més difícil de tenir lloc. La «gran arrencada» no havia millorat el nivell de vida dels treballadors, pel que el descalabrament final degué ésser destructor.

Amb totes les precaucions hem de ressaltar que els quadres que hem presentat de producció no mostren en cap cas una important disminució entre el setcents i l'any 1822. Així si agafem la pro-

²¹ ESTEBAN PALUZÍE Y CANTALUZELLA, *Olot, su comarca, sus extinguidos volcanes, su historia civil, religiosa y local, biografías de sus hijos más notables en letras, armas, etc.*, Barcelona, 1860, p. 176.

²² RICARD JORDÀ I GÜELL, *La Guerra Gran vista des d'Olot (1793-1795)*, Barcelona, 1975, pp. 48 i 60-64, i *Vida olotina en el salt a l'època moderna (1780-1790)*, Barcelona, 1978, pp. 47-50 i 53-59.

ducció màxima de mitges de cotó de 1822 estimada en 1.500.000 parells i reduïm en la part proporcional dels telers que sabem no estaven en ple funcionament, la quantitat produïda és de 990.439 parells. La quantitat real és de suposar que era més elevada per la simple raó que és sensat de pensar que els telers fora de funcionament tenien una productivitat menor que els telers que ho estaven. Tot i això ens trobem amb una producció —que no ha de tenir relació amb la força de treball emprada— superior a les que coneixem de 1779 i 1787. Si això és així és ben possible que la periodificació de Paluzié sigui l'encertada: 1) un creixement econòmic fort que estigué enfortit per «la revolució francesa (que) produjo inmensos beneficios a Olot por el impulso que recibiera la fabricación... muchas casas de labradores tenían telares, ocupándose en ellos los días que no podían entregarse a las labores del campo»,²³ 2) una crisi entre 1793 i 1795 amb motiu de la Guerra Gran, el que mostra Ricard Jordà; 3) un progrés productiu des del final de la Guerra Gran fins a la guerra del Francès, uns anys en els quals «progresaron extraordinariamente la industria y los oficios», i 4) una decadència que quedà accentuada amb la fi del Trienni Constitucional.

Insistim-hi, Olot tingué en els 11.865 habitants de 1824,²⁴ tot i que marginem els fantàstics 20.000 habitants de 1820, una dimensió que no tornà a ésser assolida fins cap els 1950. Tortellà, que havia crescut espectacularment, per les raons que ja hem explicat, des de 163 habitants el 1718 fins 1.488 el 1787, no parà de créixer fins el Trienni Constitucional. Segons Paluzié, la causa d'aquesta decadència a nivell ja no exclusivament dels treballadors, sinó posteriorment també dels fabricants, fou la negativa acció dels reialistes als que havien de seguir els carlins: «guiado el (partido) realista por una parte del clero descarriado por la política, con su audacia y exigencias apuró a los fabricantes algodoneros, en su mayor parte constitucionales, por cuya causa trasladaron muchos de ellos sus industrias a Barcelona. Desde luego experimentó la población los efectos de su ausencia, y a muchos operarios fueles preciso abandonar el país que les vió nacer para encontrar la subsistencia en

²³ ESTEBAN PALUZÍ, *Olot, su comarca*, p. 104.

²⁴ JOAQUIM DANÉS I TORRAS, *Història d'Olot*, vol. II. Notes geogràfiques, Olot, 1977, p. 244.

otro suelo más benéfica y tolerante». ²⁵ Les guerres obligaren també a vendre per mitjà d'uns comissionats barcelonins allunyats per la mateixa inestabilitat de l'ordre públic, però també difícils de controlar per la manca habitual de bones comunicacions. Un procés de decadència que fa que a «la actualidad (1860) son muy pocas las fábricas que tiene la población y los operarios se ven reducidos a un jornal muy corto». ²⁶ Molts dels antics fabricants rics ara estan arruïnats del tot. Si «el carlisme no acostuma a donar-se a les zones camperoles més pobres, sinó a les empobrides» ^{26 bis} podríem trobar en aquesta desindustrialització una de les arrels que poden explicar la seva força a la comarca. Ben entès que no volem simplificar el carlisme en una interpretació economicista. Sabem evidentment que el clero liberal havia estat durament reprimat, el que reforçà moltíssim als capellans catalans reaccionaris.

Aquesta industrialització que ara desapareixia havia nascut estretament lligada amb l'agricultura. Tal com suggereix la teoria de la indústria domèstica, havia estat precedida per canvis importants a l'agricultura originats per la introducció del blat de moro, les patates i les vaques. Una introducció tardana respecte a d'altres comarques catalanes però que havia arribat, tanmateix. Per aquest període no hem de pensar que hi havia un automatisme en la coincidència població gran = població industrial i població petita = població agrària. Coneixem per Maria de Bolós que a Olot hi havia una sèrie de famílies que vivien de l'agricultura mentre els petits nuclis constituïen autèntiques comunitats artesano-agràries. El cas de Beget seria un bon exemple que he explicat en una altra banda. En aquests petits nuclis hi hagué qui deixà l'agricultura com a principal activitat mantenint o arrendant només una parcel·la per assegurar l'autoconsum. És a dir, desertaven de l'arada sense canviar de casa. Per tant l'abandonament de molts dels nostres pobles no és conseqüència de l'enfonsament agrari exclusivament, sinó també de la desaparició total del component artesanal.

²⁵ ESTEBAN PALUZIÉ, *Olot, su comarca*, p. 178.

²⁶ ESTEBAN PALUZIÉ, *Olot, su comarca*, p. 176.

^{26 bis} JOSEP FONTANA, *Crisi camperola i revolta carlina*, a "Recerques" 10 (1980), p. 15. Veure en el mateix número un article de Pere Pasqual amb tesis semblants.

2. EL TEIXIT INDUSTRIAL

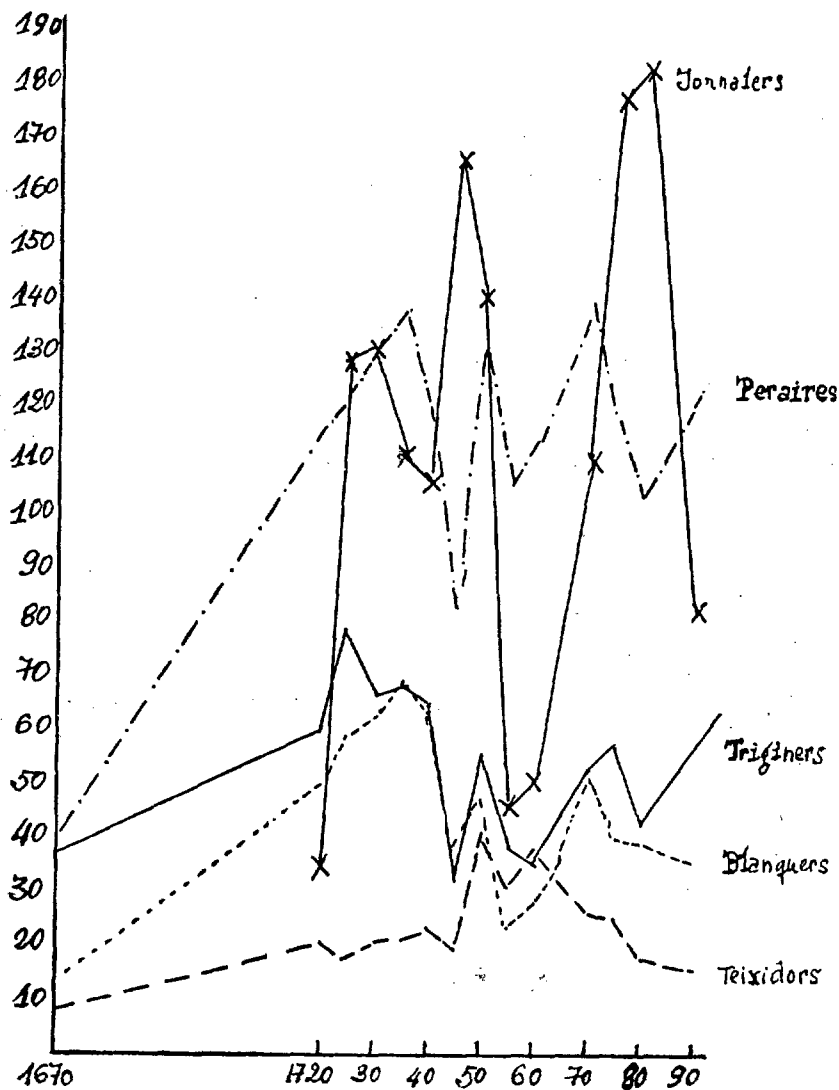
2.1. *El conjunt de la indústria a Olot.*

Les dades d'origen primari que coneixem sobre el nombre d'industrials a Olot de font municipal²⁷ donen uns resultats decepcionants. Així no dona cap mitger, si és que entenem per aquest els calceters dels quals només n'hi ha un d'enregistrat els anys 1670, 1724, 1760 i 1780. Si entenem que els mitgers, com és força el cas, s'inscrivien amb els paraïres no és possible de diferenciar entre paraïres tradicionals i els nous mitgers, si és que volem entendre alguna cosa, tal com farem en parlar de Tortellà. Dificultats de precisió apareixen també en parlar de jornalier, quan no hi ha la categoria de «treballador», el que ens fa pensar que estan barrejades aquestes dues professions tan diferents i que revelen modificacions del sistema productiu de sentit del tot divers. La manca de dades obliga a què hàgim de tenir en compte les estadístiques del nombre de treballadors per oficis, encara que sigui per constatar una estabilitat entre 1730 i 1790, tot i que sigui inversemblant.

L'existència de múltiples escrits, propis de la Il·lustració per mitigada que fos, sobre Olot permeten de disposar d'un conjunt de testimonis sobre el que era l'activitat industrial d'Olot entre 1777 i 1787 en un nombre total de set. Hem eliminat aquelles fonts que eren mera repetició d'alguna anterior, com la tan coneguda del jesuïta Pare Masdeu. En aquest període les diverses fonts eren prou distribuïdes: 1777 (ix), 1779 (viii i i), 1783 (vii i x), 1786 (iii) i (1787 (xi). Malauradament més enllà d'aquest període la literatura il·lustrada decau i entrat el Vuit-cents hem trobat poca informació fora del treball del doctor Torà per a 1822 (vi). Serà, per tant, amb aquest canemàs mínim i encara només sobre el primer període de gran creixement bastirem una aproximació a la base industrial. Recerques posteriors hauran de concentrar-se en el període subsegüent, buit que haurem de cobrir ara amb un material reduït.

La indústria més important, encara que excloguéssim la de mitges i gorres, és la tèxtil. A més a més aquest sector tingué la capa-

²⁷ MARIA DE BOLÓS I CAPDEVILA, *La comarca de Olot. Estudio de Geografía Regional*. Pròleg de J. Vilà Valentí, Universitat de Barcelona, Barcelona, 1977, pàgines 582-83.

Gràfic 4. — Nombre de treballadors per oficis a Olot (1670-1790).

ciutat suficient per desenvolupar un sector auxiliar mecànic de certa importància. Les fàbriques de «pàños», baietes, retines, sarges, estamenyes i cordellates foren les que cal destacar en primer lloc. És difícil d'equiparar les dades de què en disposem —12 fàbriques (ix), 10 fàbriques amb 210 treballadors (i), 3 fàbriques (iii) i 145 fàbriques de llana (xi)— perquè el concepte de fàbrica no és el ma-

teix. En el cas més sorprenent, el de les 145 fàbriques, hom està referint a mestres que tindran a més a més oficials, però no és feta la distinció entre fàbrica o manufactura i unitat artesanal. Un segon renglé és el de les fàbriques de faixes —4 fàbriques de faixes, cenyidors d'estam, llana i cotó en colors i per a «vasquiñas de Mallorca» (ix) i 8 fàbriques de faixes i cullebres d'estam (iii).

La indústria tèxtil en el seu innovador aspecte dels pintats i de les indians tingué una representació considerable: mocadors pintats —1 fàbrica (ix)—, indians —2 fàbriques (i) i (iii)— i mussolines —2 fàbriques (iii) i 3 fàbriques (xi). Altres apartats serien els elaborats per 1 fàbrica de vetes (ix), 2 fàbriques de cordons de seda i 20 fàbriques de cànem (iii).

Complementant el sector tèxtil hi ha els batans —5 batans (viii), tres batans (i) i 5 batans (i)—, els tints —5 tints (ix), 7 tints (i), 6 tints que treballaven 1.600 quintars (ii) i 4 tints grans i 12 de petits (xi)— i frises —3 frises (ix)—. Encara podríem citar, sense cap quantificació d'altres productes obtinguts però que no ajudarien a donar una imatge tancada de la indústria tèxtil olotina. Només voldriem afegir que la tradicional argumentació de que els colors tenyits eren un dels motius per aquest desenvolupament tèxtil, era la qualitat de les aigües. Més matisada i realista és l'opinió de Jaume Caresmar de que «por lo respectivo a la villa de Olot, si bien no tiene la abundancia de aguas que los demás referidos Pueblos (Sant Joan de les Abadesses i Camprodon), sus vecinos Artesanos son más ingeniosos en toda especie de tintes porque los hacen a la perfección y la falta de caudales que suponen para el aumento de estas fábricas impide su aumento».²⁸

La indústria mecànica tèxtil aparegué com un resultat del procés general tèxtil. Una fàbrica d'agulles per als telers de mitges —(ix) i (xi)—, sembla tenir una certa importància, car disposa de «instrumentos proporcionados, especialmente alicates para dar la vuelta».²⁹ La fabricació de telers de mitges adquirí una importància prou més important i no solament per la seva complexitat tècnica. Una fàbrica de telers el 1777 (ix) sembla haver-se transformat en 5 fàbriques el 1786 (iii) i en 4 el 1787 (xi). La producció era de 60

²⁸ JAUME CARESMAR, *Discurso sobre la Agricultura, Comercio, y Industria, con inclusión de la consistencia y estado en que se halla cada Partido o Veguerio de los que compone el Principado de Cataluña*, Arxiu Palau Reial, Ms. 2.649 i 2.471, f. 362.

²⁹ FRANCISCO DE ZAMORA, *Diario de los viajes*, p. 80 (30 agost 1781).

telers el 1786 i de «todos cuantos se necesitan» a l'any següent. Zamora fa dues observacions a tenir en compte. La primera de com el fabricant que devia ésser més emprenedor no podia vendre telers a Barcelona per l'oposició del Gremi d'aquella ciutat, el que tractarem més endavant, i una segona que dona el 1781, cosa que ara sabem no és certa, com l'origen d'aquesta indústria.

La indústria metàl·lica no lligada amb el tèxtil té una representació important en els llauners que feien olles, culleres, forquilles i botons d'estany, entre els quals hom pot incloure la gairebé legendària fàbrica de campanes, encara existent, Barberi. El nombre de llauners ens ha arribat que era el de 14 (viii), el de 12 (i), el de 14 (vii) o el de 17 (iii). Sis rellotgers (ix) entre els quals destaca una fàbrica de rellotges de torre. Aquesta seria una activitat que a zones muntanyenques d'Europa, i no solament a Suïssa, jugaren un paper important envers la millora de l'especialització dels treballadors i que a Olot no prengué posteriorment cap mena de volada. Una fàbrica molt coneguda era la de fabricar tisores de tondir, les tondoses, i que tenia un ampli raig de vendes. Era un establiment familiar que ja el 1739 havia obtingut del Rei diverses exempcions i «el título de Maestro de hacer tijeras para las Reales Fábricas de estos Reynos y el honor de que puedan poner en sus Fábricas el Escudo de mis Armas Reales con inscripción de lo que exprese».³⁰ La família Plana posteriorment estendrà el seu ofici a Alcoi, Tàrragona i Escaray.³¹ Algunes activitats tenen un ressò poc continuat en les set fonts sobre les quals treballem. Per exemple dues caldereries (i), una fàbrica de «Abujas, Arzeciles, otras maniobras de Ilo de zero y Laton» (ix), fàbriques de claus —una (x) i dues (xi)—, vuit fàbriques de navalles i ganivetes que produïen també 4.200 dotzenes l'any (iii) i una fàbrica de llimes (xi).

Les blanqueries ocupaven 21 fàbriques (ix), 200 obrers (viii), 21 fàbriques amb 140 obrers (i), vuit-cents obrers (vii), 20 fàbriques (iii). La diversitat de les observacions no solament fa impossible de veure l'evolució durant el període, sinó poc més que constatar que hi havia una vintena de fàbriques. Una informació molt detallada (ix), que després fou repetida (x) i resumida (i), ens per-

³⁰ Reproduït de CARMÉ SALA I GIRALT, *L'ambient d'una cançó (¡Adéu vila d'Olot!)*, Biblioteca Olotina, Olot, 1968, pp. 43-44.

³¹ ESTEBAN PALUZIÉ, *Olot, su comarca*, p. 175.

met de conèixer l'estructura de la producció: 10.000 peces de sòla, 40.000 vaquetes, 10.000 vaquetes negres, 2.000 vaquetes corretgetes, 1.000 dotzenes de badanes, 100 dotzenes de pergamins, 200 dotzenes de cordovans i 200 més de gamuses. La quantitat de pell utilitzada és avaluada el 1775 en 40.000 quintars (x), mentre que la global obtinguda evoluciona des d'aquelles 80.000 pells fins a 30.000 (iii). Com a indústria derivada de la pell apareixen 3 fàbriques de sabates amb una producció de 3.200 parells que són venuts a Catalunya i a Andalusia, sempre Andalusia.

Els antics molins paperers hi tindran un lloc prou estable: 6 molins —(ix), (i) i (vii)— o 5 molins —(viii) i (iii)—. Només disposem d'una sola estimació de la producció, 1.500 bales (iii). Els molins fariners seran 15 —(viii) i (vii)—. Tres —(ix), (i) i (xi)— o quatre —(iii)— les fàbriques de sabó que sabem que en un cas produïen 1.500 quintars de sabó tou i de pedra. Queden encara les activitats lligades amb la fusta entre les que són famoses les fàbriques de llits que eren set (iii) o sis (xi), d'on uns 300 eren venuts a Amèrica (xi), i les fàbriques de caixes —una (ix), dues que n'acabaven 240 dotzenes (iii) i tres (xi)—. Hi ha activitats molt més puntuals encara que relacionades en aquest cas amb el paper com és una fàbrica de cartes de joc —(ix), (viii), (vii), (x), (iii) i (ix)— que en produïa 200 dotzenes (iii).

Aquesta visió global de la indústria olotina durant el període clau que va des de 1777 fins a 1787, ens casa perfectament amb les informacions que teníem sobre algunes activitats concretes. Cal ressaltar que en el cas dels pintats o indians, la seva importància quantitativa no apareix mai com a molt important, el que encara queda enfortit pel fet que havia ja desaparegut el 1823. La importància que tingué aquesta activitat per la fundació de l'Escola de Belles Arts³², tan important, fou del tot decisiva. En el cas dels molins paperers les xifres que hem reflectit casen amb els de Sant Joan les Fonts, car a Olot no n'hi hagué més que un.³³

³² Veure CARMÉ SALA I GIRALT, *Dades històriques de l'Escola de Belles Arts d'Olot*. Pròleg de Ramon Sala i Canadell i "L'Escola de Belles Arts, avui", de Joan Vilà i Moncau, Olot, 1974. És una llàstima que en els textos que no són de l'autora sigui honorat aquell adversari de Catalunya que fou Florentino Pérez-Embid, director general de Belles Arts amb el general Franco, no solament per raons polítiques, sinó que confon en un llibre de caire històric i neopositivista.

³³ No citem la bibliografia sobre aspectes concrets com el treball de Saderra sobre les indians o el de Sacrest sobre el molins paperers per creure que la síntesi

Tal com ja hem assenyalat la informació estadística per períodes posteriors que està elaborada és molt escassa. I encara cal afegir que les sèries establertes a partir de l'Arxiu Municipal no semblen del tot satisfactòries, probablement pel temor fiscal. En tot cas és obligat de reproduir unes dades elaborades per Maria de Bolós:³⁴

<i>Anys</i>	1801	1820	1822	1840	1858
Nombre fabricants	12	11	—	2	110
Telers	200	—	1260	—	619

El cens reflectit pel doctor Torà (vi) mostra clarament la decadència de la indústria de cotó: «las fábricas de lana las más pujantes». Les produccions que indica són de 2 milions de vares de mocadors i vions, 300.000 vares de pintats o d'indianes, 50.000 vares de teles, baietes i ratines i 3.900 mocadors diaris que signifiquen al voltant d'un milió de mocadors anyals. L'estructura dels telers i màquines mostren un pes abrumador dels de vella tecnologia, fora dels diminuts pintats.

1822	<i>Nova invenció</i>	<i>Comuns</i>	<i>Parades</i>
Filats llana	3	206	—
Filats cotó	40	906	88
Teixits llana	3	18	—
Teixits cotó	12	806	197
Pintats	40	22	35
Mitges llana	—	46	—
Mitges cotó	—	587	302

Acabem aquest apartat amb unes conclusions que treurà Joaquim Danés dels *Ensayo Topográfico-Filosófico-Médico, ó sea Reseña circunstanciada de la localidad y de los habitantes de la M.L.V. de Olot* (1849) que tot i referir-se a uns anys en els quals no hem entrat, sí serveixen com de teló final; «les fàbriques de pintats, panys, retines i sabó, així com la fabricació de les tisores tondoses, eren gairebé del tot desaparegudes, substituïdes en tot cas per baietes, filatures, panes, cintes, etc.; que havien disminuït els telers de fer faixes; que havien disminuït considerablement els telers de mitgeria, amb l'empresa d'altres labors; que els paraires i barretinai-

de tots ells està feta ja per MARIA DE BOLÓS, *La comarca de Olot*, pp. 200 i sgs., 265 i sgs. i 287 i sgs.

³⁴ MARIA DE BOLÓS, *La comarca de Olot*, pp. 268-69.

res estaven igualment en crisi; que els blanquers encara tenien més crisi, per haver de fer dobles transports...; que els paperaires també venien a menys, puix també tenien la despesa de dobles transports».²⁵ El País Valencià, Andalusia i la Manxa continuaven essent els principals mercats olotins.

2.2. *El nucli de Tortellà.*

Ja hem vist com Tortellà dintre del conjunt comarcal destacava per la seva important participació en el creixement de la indústria de les mitges de cotó i en general en tot el sector de mitges i gorres. Hem vist també com una especialització comercial li feia jugar un paper comarcal clau. Ara el que volem és mirar de situar i de confirmar aquests fets aïllats dintre d'un conjunt. La documentació de la que disposem és escassa degut a un incendi fortuït a l'Arxiu Municipal després de la Guerra Civil. Només hem pogut utilitzar dues fonts. La primera la del viatge de Francisco de Zamora i la segona les que ens proporcionava un Arxiu Parroquial ben conservat.

Zamora al marge dels cent telers de mitges de cotó i del treball a mans de llana, ens deixa constància d'una fàbrica de mocadors pintats amb 32 telers, quatre mestres paraires amb 5 telers, companyies comercials i treballs de lli. El destí dels mocadors pintats és Castella i la resta del comerç és fet també amb Múrcia i Andalusia.³⁵ Aquesta visió només podia ésser contrastada amb alguna altra descripció molt posterior al període considerat, pel qual no era possible d'utilitzar-la com un element central. L'únic material inèdit disponible i que ens podia ésser útil és el de buidar les professions dels pares des batejats, amb l'ajut que podia ésser el conèixer també les dels avis patern i matern. Evidentment aquest índex no pot ésser confós amb la població activa, però sí pensem que medeix amb sensibilitat adequada els canvis econòmics que són naturalment els que havien d'expressar els homes joves i que havien de fer front a responsabilitats dineràries.

Per tant, hem construït una sèrie que ens reflexarà tant una realitat corresponent a cada moment, com els canvis que anaven

³⁵ JOAQUIM DANÉS I TORRAS, *Història d'Olot. Cinquena part, L'Economia, cap. III, La Indústria*, Arxiu Municipal d'Olot, f. 4.041.

³⁶ FRANCISCO DE ZAMORA, *Diario de los viajes*, pp. 322-323.

essent introduïts. Tortellà entre 1750 i 1770 ve marcada pel pas majoritari dels pares que són paraires (1750, 60'6 %; 1755, 53'6%; 1760, 46'0 %; 1765, 47'6 %; 1770, 51'2%). Aquesta és una situació clarament arrelada en el temps i que entre 1775 —36'6 %— i 1780 —34'4 %— baixa, per a fer-ho vertiginosament el 1785 amb un 15 % fins a l'absoluta desaparició que representa el 0'98 % de 1790.

La resta d'activitats no té, en conseqüència, representació substancial. La mateixa pagesia representa molt poc el no arribar mai al 20 %. Abans de 1790 l'únic factor d'innovació fou el de l'aparició dels negociants —i els traginers—. Amb poca importància fins aleshores, giravoltant sobre un 10 per cent, el 1785 ascendeix al 28'6 % i el 1790 al 28'4 fins a establitzar-se al voltant d'un 20 per cent fins el 1830 que tornarà a les cotes del període 1750-1780. D'aquesta manera les observacions de Zamora queden confirmades en el que respecta a la consistència del grup comerciant. Però ara en el que volem insistir és en què la puja dels negociants el 1785 i el 1790 és clarament anterior a l'experimentada pels mitgers. Aquests el 1785 tot just representaven un 3'9 % mentre que el 1790 hauran ascendit al 19'6 %, el 1795 al 22 %, el 1800 al 18'8 %, i el 1805 al 28'4 %. Moment a partir del qual aniran perdent pes fins a desaparèixer pràcticament al 1825 amb un 2'7 % i essent l'any 1820 el darrer anys registrat com a important —10 %—. La conclusió que en podríem treure és la de que fou el capital comercial, amb un notable desenvolupament, qui arrossegà a la nova indústria. El cas d'especialització comercial de Tortellà és molt semblant al d'altres poblacions catalanes, entre les quals ocupa un lloc destacat Copons.³⁷ En aquest sentit és ben singular que l'única lletra que he trobat a l'Arxiu Parroquial sigui del Rector de Tortellà, el qual des de Copons el 8 de desembre de 1813 escriu al prevere beneficiat de Tortellà per a parlar de deutes, de telers i de cistells. Els negociants de Tortellà no solament portaven articles produïts a la Garrotxa, sinó també de llocs tan llunyans com Valls i Reus.

L'empenta de les mitges de cotó no durà més enllà de trenta anys, encara que sabem que a les mitges i gorres de llana devia haver-hi dedicada molta gent, però hem de suposar que el treball amb agulles ha estat fet per dones i malauradament les professions

³⁷ Veure ENRIC LLUCH, *La diàspora catalana en el segle XVIII. Una mostra: els negociants de Copons*, Ms.

d'aquestes no eren recollides en cap cas en els documents parroquials. En tot cas i encara que disposéssim d'aquest material estadístic el que ens quedaria afectat, pensem, és la importància del sector, que seria més gran, però no aquesta durada relativament curta que acaba el 1820. El relleu l'anaren prenent els teixits bàsicament de cotó encara que n'hi hagueren de més especialitzats com els teixits de mocadors pintats i les indianes. Aquest relleu fou lent, car fins el 1810 els teixidors no sobrepassaren el 10 per cent. És a dir que entre 1780 i 1810 prengueren una certa importància que mai no sobrepassà, sinó que tan sols s'hi acostà el 1805. L'avenç posterior sí anirà essent notable fins que el 1825 assoliren el 26 %, una cota que només havien compartit, successivament, els paraires, els negociants i els mitgers.

Un cert espai exigeix la instal·lació d'una fàbrica d'indianes el 1784 (també n'hi havia una a Besalú), segons consta en la pedra central de l'edifici que d'acord amb el judici de Zamora, «el todo del edificio es cómodo», encara conserva la seva planta admirablement. La primera constància que en dóna el 1785 l'Arxiu Parroquial és el d'un pintor d'indianes que és nat a Barcelona i fill de mariner. Aquest és un cas que es reproduirà amb els tècnics d'indianes —però no solament d'indianes, tal com veurem— on un pintor d'indianes (1786) serà fill de Barcelona i un muntadors de telers (1786) serà francès de Bes, bisbat de Dales, o amb un gravador (1787) que també serà fill de Barcelona. Encara que sovint els teixidors d'indianes seran fills de Tortellà, encara ens trobem el 1795 amb un pintor d'indianes que haurà vingut de Vic, o el 1805 on un teixidor d'indianes serà fill de Manlleu, lloc on també hauran nascut dos teixidors de mocadors mentre que uns altres dos ho hauran fet a Monistrol de Montserrat i a Roda de Ter. Aquests teixits de més alta especialització no tingueren a nivell quantitatiu una importància decisiva a Tortellà. Sembla que la fàbrica fou després de seda —amb matèria prima importada de contraban— i centre de masons fins que desaparegué molt probablement el 1873 com una de les relíquies de les tropes del general Savalls en la sinistra ocupació de Tortellà.

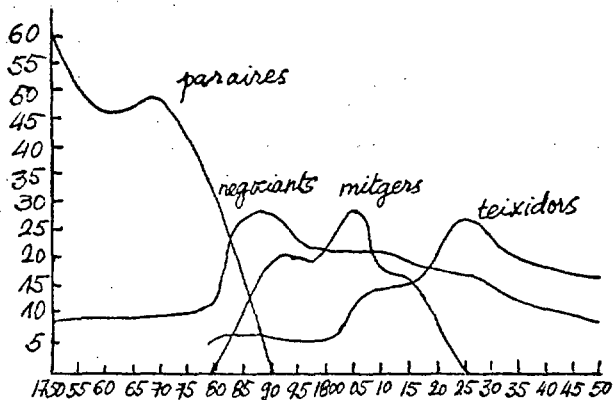
El volum de «treballadors», que poden indicar el nivell de proletarització sense qualificació professional especial, sofreix un creixement relatiu cap a 1770 que després mantindrà. El concepte de

	OFICIS DELS PARES I						
	1750	1755	1760	1765	1770	1775	1780
Pagès	11	8	12	8	2	8	9
Jornaler	—	—	—	1			
Paraire	37	30	29	20	21	15	21
Mitger	—	—	—				1
Teixidor *	—	—	1	1	1		3
Negociant	5	4	6	—	2	5	6
Traginer	—	1	2	1	1		
Treballador	4	8	6	2	9	8	13
Total	61	56	63	42	41	41	61

* Hi hem comprès altres tècnics com pintor d'indianes o gravador, que per altra banda són molt escassos.

** Culleraires, 5.

treballador apareix sempre clarament diferenciat del de «jornaler» i aquest connectat amb l'agricultura. Només apareixen problemes —i temporals— quan el Bisbe de Girona imposa la utilització del castellà el 1826 i aleshores hi ha vacil·lacions en traduir els mots, el que repercuteix en unes certes ambigüitats. Hem d'entendre, doncs, treballador com el que ho fa a la indústria. És clar que hi ha un problema tipològic d'impossible solució que és dintre dels teixidors aquells com els d'indianes que eren assalariats d'aquells teixidors que podien ésser autònoms. El que en tot cas és evident és que

Gràfic 5 — Participacions dels diversos oficis dels pares dels batejats a Tortellà. (1750-1850).

NEJATS A TORTELLA [1750-1850]

	1795	1800	1805	1810	1815	1820	1825	1830	1850(**)
	5	5	7	8	7	6	3	5	2
	—	1	1	—	2	7	2		—
	—	—	—	—	—	—	—	—	
	13	12	21	9	15	8	2	1	1
	3	3	7	9	12	14	19	12	10
	10	11	12	8	11	10	10	4	—
	3	3	3	4	5	3	4	3	6
	13	18	13	11	12	21	21	16	23
	58	64	74	57	81	80	73	59	61

Font: Llibres de Baptismes de l'Església Parroquial de Santa Maria de Tortellà: 1750-1778, 1778-1812, 1812-1831, 1832-1850 i 1850-1878.

el pes del treballador en el sentit més estricte, és l'única professió que té una tendència ininterrompuda a augmentar durant tot el període.

Les que havien d'ésser activitats importants en el futur de Tortellà són inexistent encara que, al final del període que nosaltres estudiem, comencen a aparèixer. Tal com havia passat amb les indians hi ha una aportació forana més o menys important en el seu naixement. Si ja havia passat amb les indians, també havia passat amb els mitgers; ja que n'hem trobat alguns de nascuts a França,³⁸ d'una manera coetània o com el francès Paluzié havia intervingut en l'inici de les mitges de cotó a Olot. Però d'ara endavant també continuaria passant aquesta influència que actua en els orígens de cada sector nou. Adhuc en el que el folklorisme pairalista ha considerat com el tradicional de Tortellà: les culleres. El primer culleraire que hem trobat és del 1810. El fet que sigui fill de culleraire i del mateix Tortellà vol dir que era una activitat molt puntual, com ferrer o fuster, però sense que fos objecte d'una especialització per reduïda que fos. Quan el 1830 ens apareixerà el primer que pren el nom de fabricant de culleres serà un fill de Sant Esteve de Bas que s'ha establert a Tortellà. Evidentment que una

³⁸ *Llibre de Testaments de la Iglesia Parroquial de Santa Maria de Tortellà* (des de juliol 1775), f. 49.

recerca any per any precisaria el que estem dient, però donat que hem llegit gairebé tots els anys la conclusió no seria molt diferent. Serà ja el 1850 quan trobarem 4 culleraires i un fabricant de culles, el que tot just arribarà al 8'2 %. Una altra activitat que havia d'arribar a tenir almenys tres fàbriques, la de la xocolateria, també rep la tècnica de l'exterior: el primer (1815) fill de Barcelona i nét de mariner, el segon (1820) no consta el lloc de naixement però sí que el seu pare també era mariner, mentre que un altre (1820) sí havia nascut a Tortellà, però el següent era fill de Girona. El primer blanquer que hem localitzat (1810) era fill de Banyoles, que tan considerable centre era en aquest afer.³⁹

Hem volgut subratllar aquest conjunt d'influències forànies primerenques, no solament pel fet en sí, sinó per pensar que és possible de muntar una hipòtesi de treball versemblant. No és l'existència de matèries primes la que explica que activitats noves —per Tortellà— prenguin força, car boix, per agafar el cas més discutible, n'hi ha a molts d'altres indrets i no a Tortellà. Seria més aviat el clima tan fortament industrial i sobretot una clara i neta connexió de la producció amb el mercat el que serien els factors decisius. Eins i tot el treball a mans propi dels culleraires pot ésser que trobés la «cadena de producció» tot just declinant la de les mitges i gorres.

Per tancar aquest apartat diguem que també aquí sembla que l'«alegre pujada» de la que parla Pierre Vilar, començà tardanament, però amb molta força i amb un paper rellevant del capital comercial. L'impacte de la Guerra Gran fou nítid, però després hi hagué un període de sosteniment considerable que no finí fins el Trienni Constitucional. Les dades demogràfiques tretes per Mn. Angel Pagès i Robert Bayer i elaborades per aquest darrer, ho palesen fins al punt de que és possible confirmen aquesta periodificació, si atenem a índexs tan sensibles com el de la nupcialitat.

Tortellà no exclou l'estudi d'altres pobles de la comarca, encara que no tinguin la seva peculiaritat. En qualsevol cas cal pensar amb les 4 fàbriques de «paños»⁴⁰ de Besalú on n'hi havia també una d'indianes i una de curtits,⁴¹ o bé amb les altres 4 fàbriques de «pa-

³⁹ N'hi ha d'altres que no citem, però en destacaríem encara un clavetaire (1795) fill de Sant Llorenç de Cerdans.

⁴⁰ JAUME CARESMAR, *Discurso sobre el Principado*, f. 263.

⁴¹ FRANCISCO DE ZAMORA, *Diario de los viajes*, p.

ños» a Montagut i una a Argelaguer⁴² i els paraires de Montagut i els filadors, mitgers i paraires d'Argelaguer.⁴³

3. *Les reaccions contra la industrialització.*

El creixement industrial d'Olot provocà des del seu mateix naixement reaccions dels sectors més feudalitzants. El passatge més significatiu és l'enfrontament entre l'Ajuntament, més sensible als interessos dels nous grups emergents, i els terratinents, menys oberts al progrés, motivat per la necessitat d'obrir dos barris nous que suposessin 300 cases noves. Si volem expressar en termes relatius la importància d'aquestes 300 cases⁴⁴ és impossible car no coneixem cap cens de l'època. No tenim, per tant més remei que agafar com a mesura les 805 cases que hi havia el 1717, de les quals 612 eren a la vila i les 1.050 que hi havia el 1801, les 1.112 de 1812 i les 1.576 de 1824.⁴⁵ Si agafem les dues dates més properes a l'inici de la dècada de 1780, veurem que en el 1717 significava gairebé el 50 per cent i si prenem la més immediata de 1803, més del 28 per cent. En definitiva, Olot es plantejava un augment substancial del seu dimensionament, el que pot dir també que les condicions d'habitabilitat devien haver empitjorat des de l'inici de la puja del Set-cents.

Fou el 1782 quan la petició per l'erecció d'aquests dos barris és elevada al rei Carles III, el qual concedeix la Reial Cèdula el 14 de març de 1783 amb un alt funcionari il·lustrat, Jacobo María de Spinoza, que tingué una important tasca. El problema clau era, naturalment, el de la determinació dels preus pel que fou nomenada una comissió formada per un pèrit de l'Ajuntament i un pèrit dels amos del sòl.⁴⁶ La resistència dels propietaris continuà utilitzant picabaralles legals.⁴⁷ El fet que es produeixi aquest enfrontament, que cal suposar que abans de fer camí cap a Madrid devia haver tingut un període de discussions a nivell olotí, estava basat en l'existència d'un cert monopoli en la propietat del sòl. Malauradament no tenim cap coneixement d'aquells anys d'aquesta propietat. El més proper és el del Cadastre de 1716, que essent un any de

⁴² JAUME CARESMAR, *Discurso sobre el Principado*, f. 263.

⁴³ FRANCISCO DE ZAMORA, *Diario de los viajes*, p. 263.

⁴⁴ Nota estadística (vii), f. 73.

⁴⁵ JOAQUIM DANÉS I TORRAS, *Història d'Olot*, vol. II, pp. 24 i 244.

⁴⁶ Nota estadística (vii), f. 75.

⁴⁷ RICARD JORDÀ, *Vida olotina (1780-1790)*, pp. 17-18. En qualsevol cas és el conjunt del llibre el que és útil.

referència llunyà pot ésser més útil del que sembla pel simple fet que no degué canviar gaire.

Malauradament aquest Cadastre no està explotat des del punt de vista de qui són els propietaris, sinó solament del punt de vista de la seva parcel·lació el que té un indubtable interès tècnic. Aquest punt de vista que òbviamment ha de donar una visió d'un mínim de concentració de la propietat, dóna resultats gens menyspreables, car el 72'2 per cent de les propietats tenen més de 6 hectàrees, que és una mesura considerable si tenim en compte que molts d'ells tenien expectatives reals d'esdevenir terrenys urbans i que en general han d'ésser considerats com de regadiu.⁴⁸ Una informació concreta ens és preciosa: Can Reixach de la família Vayreda, que era afectat, tenia més de 14 hectàrees que en termes de solars eren una autèntica fortuna. Els altres dos propietaris que fan costat a aquesta família de característiques generals tan retrògrades són Anton Marcillo i Masmitjà i Benet Antoni i Conchs. Si dels Vayreda no cal dir-ne res, sinó recordar que pocs anys després d'aquests fets recordaran⁴⁹ que pel seu rang estan exemps de formar part de corporacions locals, més necessari és recordar als altres dos personatges. Marcillo (1728-1807), que després emparentarà amb famílies del mateix tarannà, era advocat i advocat de pobres a Olot. Fou assessor del Vescomte de Bas i del de Vilafanyà. La seva trajectòria el feren rebre la nominació de Ciutadà Honrat de Barcelona (1790) i de Cavaller del Principat (1807).⁵⁰ Pel seu costat el notari Conchs (1757-1801) era el representant legal de l'Abat de Ripoll, que estava en ple intent de refeudalitzar Olot. Algun altre propietari com Josep Fontanella i de Sala i Josep Casabó, que formaven entre els rengles de la classe dominant més avançada, no imprimiren aquestes resistències al procés urbanitzador.⁵¹

Els gremis per la seva banda havien també d'ésser en ocasions un ròssec a superar. Coneixem el cas de Pere Mulleres, el fabricant de telers olotí que trobà l'oposició del gremi de Barcelona perquè pogués vendre-li telers. Zamora sentenciava que «con cuya privativa decaerá aquí (Olot) esta fabricación porque Olot ya tiene los que

⁴⁸ MARIA DE BOLÓS, *La comarca de Olot*, pp. 210 i 576-78.

⁴⁹ RICARD JORDÀ, *La Guerra Gran*, p. 12.

⁵⁰ ESTEBAN PALUZIÉ, *Olot, su comarca*, p. 193.

⁵¹ RICARD JORDÀ, *Vida olotina (1780-1790)*, pp. 18-19.

necesita».⁵² Un altre cas és el narrat per Jaume Caresmar: «la Co-fradía de Pelaires (de Girona) que se emplea en laborar e hilar el estambre y hacer medias con el entusiasmo de su Gremio impide que se establezcan algunos fabricantes de paños u otros tejidos de lana ocupándose únicamente en sostener y promover pleitos sobre la venta y construcción de medias, que es labor que en el día no merece privativa alguna...».⁵³

Queda un tema per estudiar molt important que és el de com la puixant indústria de les mitges i gorres pogué obrir-se pas entre els gremis olotins. Queda molt per saber de la història d'aquestes institucions, però, malgrat tot, si seguim els judicis marginals que fan sobre la qüestió Gil Vidal i Joaquim Danés, podem concloure provisionalment que no hi hagueren greus dificultats abans de que el 1790 els mitgers quedaren agrupats sota l'advocació de la Puríssima Concepció.

ERNEST LLUCH

NOTES ESTADÍSTIQUES

(i) És un article datat el 31 de març de 1779 amb motiu de la primera pedra de l'Hospici que havia estat posada el dia 14. El redactor coneixia evidentment Olot. La mateixa nota fou publicada a la *Gazeta de Madrid* uns quants dies abans (23 d'abril de 1779). L'utilitzà el jesuïta expulsat Joan Francesc de Masdeu, qui l'inclougué pràcticament igual al primer volum de la seva *Historia crítica de España y de la cultura española* (Madrid, 1783, pp. 96-97). Ha estat conegut arrel de la seva inclusió a l'antologia d'Enric Moreu-Rey, *El pensament il·lustrat a Catalunya* (Edicions 62, Barcelona, 1966, pp. 93-94). La reproducció de Masdeu —que per un error mecànic a l'antologia de Moreu-Rey apareix com de 1781— canvia en un punt important en substituir els 457.080 parells de mitges de llana per 1.500.000, el que possiblement està a la base d'una xifra després repetida (veure nota 19).

(ii) *Memoria de los Telares de gorros que hay en la Villa de Olot y otros Pueblos del Principado de Cataluña Formada por Dn. Francisco Antonio de Zamora y Aguilar caballero de la Real y distinguida Orden española de Carlos 3º*, Arxiu del Palau Reial de Madrid, Ms. 2.436, ff. 80-97.

⁵² FRANCISCO DE ZAMORA, *Diario de los viajes*, p. 80.

⁵³ JAUME CARESMAR, *Discurso sobre el Principado*, f. 262.

(iii) *Informe de la Villa de Olot, hecho en 6 de abril de 1786*, Arxiu del Palau Reial de Madrid, Ms. 2.450. Agraeixó a Francesc Ferrer l'haver-me'l posat a disposició.

(iv) Veure nota 2.

(v) No ha estat possible de trobar-lo a l'Arxiu Municipal d'Olot, malgrat l'ajut de Montserrat Puig i Danés i Ricard Jordà, on consta que roman. L'he hagut de citar per tant a través de Gil Vidal, veure nota 18.

(vi) *Primeras líneas topográficas de la Villa de Olot*, del Doctor Domènec Torà (1822). La part sobre la indústria està reproduïda a JOAQUIM DANÉS I TORRAS, *Història d'Olot. Cinquena Part. L'Economia, cap. III La Indústria i les Fàbriques*, ff. 4.029-4.032 (Arxiu Municipal d'Olot). El treball de Torà està fet amb informacions de la Junta de Comerç.

(vii) *Informe de Vizente Antonio López en nombre del Ayuntamiento de la Villa de Olot al Rey Nuestro Señor*. Arxiu del Palau Reial, Ms. 2.436, ff. 69-77. L'Informe està fet amb el coneixement previ de (viii) i (i).

(viii) *Geografía moderna, escrita en francés por el Abad Nicollé de la Croix: traducida y aumentada con una geografía nueva de España por el Doctor Don Josef Jordan y Frago, Doctoral de la Real Capilla del Convento de la Encarnación de esta Corte*. Madrid, 1779, vol. IV, pp. 151-152.

(ix) Contesta de l'Ajuntament (1777) a la Reial Junta de Comerç i Moneda del Regne recollida a JOAQUIM DANÉS I TORRAS, «*Barretines*» i «*Barretinaires*», pp. 1.675-1.676, i d'una manera més completa a *Història d'Olot*, 5.ª part, L'Economia, cap. III, La Indústria i les Fàbriques, ff. 4.004-4.006.

(x) BERNARDO ESPINALT Y GARCÍA, *Atlante español. Descripción general ... de España*, tomo VI, Madrid, 1783, pp. 211-213.

(xi) FRANCISCO DE ZAMORA, *Diario de los viajes*, pp. 76-81. Veure nota 2.

NOTES D'OBJECTE I MÈTODE

Si volem que tots els que cerquen treball en els països pobres el trobin, caldrà crear durant els propers 20 anys uns 30 milions de llocs anyalment. Però si volguéssim que la gent que no té feina en pogués tenir no en tindriem prou i caldria obrir possibilitats reals per 1.000 milions de persones. L'esforç de financiació si és intentat de fer-ho amb els mòduls del món industrial avançat és impossible d'assolir. Si ens vulguéssim marejar caldria multiplicar els 600 o els 1.000 milions de persones per les 1.400.000 pessetes que costa la inversió per persona a la indústria americana.

Si l'esforç de financiació és impossible i hom vol afrontar el problema, caldrà trobar camins nous. Encara més si tenim en compte que els intents d'«importar» blocs industrials no han reïxit fins a formar en alguns casos el que ha estat anomenat «catedrals en el desert». Per això en els darrers anys hom ha pogut constatar que una de les parts del programa contra l'endarriment que més han quallat ha estat la de les indústries de tamany reduït, poc intensives en capital i relacionades amb el medi rural. Aquesta constatació ha promogut un nou tipus de reflexió sobre «la indústria abans de la industrialització» en els països actualment industrialitzats.

Aquesta preocupació ha coincidit amb la que des de la postguerra han tingut els que han volgut estudiar la transició del feudalisme al capitalisme, reflexe de l'interès polític sobre la transició del capitalisme al socialisme. D'aquesta manera ens trobem amb que l'interès per la protoindustrialització⁵⁴ sigui un dels trets més característics de la història econòmica recent. Mostra d'això és que en el VIII Congrés Internacional d'Història Econòmica que tindrà lloc a Budapest a l'estiu de 1982 hom dedicarà un espai important a «la proto-industrialització: teoria i realitat».

Hi ha l'intent de recollir el màxim nombre de comunicacions sobre les diverses comarques actualment industrialitzades d'Europa i del Japó. Per intentar d'homogeneitzar el material un conjunt de nous historiadors econòmics i economistes ha plantejat 29 preguntes, de les quals haig d'intentar de contestar-ne el major nombre en el cas de La Garrotxa.

La importància del fenòmen de la protoindustrialització prové, i per això hem escrit el que hem escrit fins ara, de que la major part de zones industrial modernes tingueren una fase florent industrial que, no essent moderna, no pot tampoc ésser confosa amb la indústria medieval de tipus artesanal. Aquesta afirmació pràcticament rotunda no és veritat si és enunciativa en el sentit invers: algunes zones on hi hagué indústria de transició sofriren després un procés de desindustrialització. Per tant el que amb ulls actuals interessa és que sense precedents industrials no hi ha indústria moderna, però també cal explicar-nos perquè en alguns casos la fase més avançada de la indústria no ha arrelat. Des d'aquest plantejament general el cas de La Garrotxa és interessant perquè si bé tingué una protoindustrialització considerable i ara un nivell industrial que també ho és, a mitjans del segle XIX tingué un període tan de decadència que feia preveure una desindustrialització total.

Cal ara definir què és la protoindustrialització per a distingir-la, tal com ho hem dit línies més amunt, tant de la indústria me-

⁵⁴ Veure FRANKLIN MENDELS i PIERRE DEYON, *La protoindustrialisation: théorie et réalité*. Huitième Congrès International d'Histoire économique. Budapest, 1982, mineografiat i RAFAEL ARACIL i MÀRIUS GARCIA i BONAFÈ, *La protoindustrialització: un nou concepte en la història econòmica* a "L'Avenc", 32 (novembre 1980), pp. 64-69.

dieval com de la indústria moderna. La podem definir segons cinc trets bàsics que cal que es coneguïn simultàniament, almenys quatre d'ells.

1. La producció és venuda fora del mercat comarcal o local, és a dir, en el mercat nacional i internacional.

2. En el procés de producció hi participen pagesos, que així completen els seus ingressos.

3. El caràcter rural de la indústria està lligada amb la ciutat sigui perquè en aquesta hi fan de manera dispersa o concentrada en tallers les darreres fases d'elaboració o bé perquè hi viuen els «comerciants fabricants».

4. La part de capital variable —salari— és més important que la part de capital fixe —maquinària—.

5. L'agricultura ha sofert canvis positius que són palesos en el trencament de l'autoconsum pagès per l'aparició d'excedents comercials.

Si aquestes són les característiques de la protoindustrialització hem d'afegir tot seguit que les especificitats que tenen als diversos indrets disten d'ésser menyspreables i, en conseqüència, amb diferències notables. Això ja passa amb el *Verlagsystem* germànic o el *Putting out system* britànic que no es diferencien solament amb el nom. Poc estudiat està el tema a Catalunya per el que no tenim encara cap referència que no sigui la de la industrial Alcoi. Per tant, en el terreny de la tipologia ens haurem de moure amb una certa inseguretat que només treballs futurs podran eliminar.

L'interès actual per la industrialització no prové, tal com ja hem intentat de dir, del que fou en ella mateixa, sinó en el que deixà com una herència indispensable per la immensa majoria de territoris industrialitzats «a la moderna». Aquesta herència tan positiva té cinc components essencials:

I. Quan la maquinització deixa a la indústria de transició fora del mercat per tenir uns costos massa alts, alguns dels «comercians fabricants» es converteixen en «fabricants» a l'introduir els nous invents amb una part de la seva ma d'obra dins d'un edifici tancat.

II. Un procés de beneficis que han quedat concentrats en mans dels comerciants i també de propietaris grossos ha constituït unes reserves de capital que podran ésser utilitzades en la compra de la nova maquinària.

III. Els negociants passaren per una «escola pràctica de comerç» que els permetrà saber cercar nous mercats i nous productes quan el també anomenat «sistema domèstic de producció» s'enfonsi

IV. Una ma d'obra d'origen rural, però ara ja qualificada.

V. L'agricultura que ja era totalment o parcial comercialitzable ha rebut a la seva vegada l'impuls de la protoindustrialització el que li permet ara de produir més aliments i, per tant, més barats.